



Warszawa, dnia 31 października 2024 r.

dr hab. Szymon Pawelec, prof. ucz.

Katedra Międzynarodowego Postępowania Karnego

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warszawski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Dominiki Bonieckiej-Hakobyan
„Znaczenie dowodu poszlakowego dla ustaleń faktycznych sądu karnego
w postępowaniu pierwszoinstancyjnym”**

I. Uwagi wprowadzające

Rozprawa doktorska mgr Dominiki Bonieckiej-Hakobyan poświęcona jest zagadnieniu dowodu poszlakowego rozpatrywanemu – zgodnie z tytułem pracy – pod kątem jego znaczenia dla ustaleń faktycznych sądu karnego w postępowaniu pierwszoinstancyjnym.

Problematyka procesu poszlakowego, a w tym w szczególności ujęcia kategorii pojęciowych poszlaki oraz dowodu poszlakowego, stanowi nośny i ciekawy obszar analityczny, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Mimo tej atrakcyjności nie jest ona bardzo intensywnie eksploatowana w literaturze przedmiotu. Wśród polskich opracowań monograficznych, ściśle poświęconych tej tematyce, wymienić można kilka prac opublikowanych na przestrzeni wielu dziesięcioleci (por. przede wszystkim: Z. Papierkowski, *Dowód poszlakowy w postępowaniu karnym*, Lublin 1933; J. Nelken, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970; T. Gardocka, D. Jagiełło, *Karny*

proces poszlakowy, Warszawa 2020; A. Komar-Nalepa, *Dowód poszlakowy – zakres i metody budowy na przykładzie spraw o zabójstwo*, Warszawa 2021).

Nie powinno zatem ulegać wątpliwościom, że nowe i pogłębione stanowisko doktrynalne dotyczące tej tematyki, w tym dodatkowo obejmujące prezentację wyników przeprowadzonych badań empirycznych, jawi się jako ważne i pożądane.

II. Ocena wyboru tematu pracy, problemu badawczego i tez badawczych

W świetle wyjściowych uwag przedstawionych powyżej wybór tematu recenzowanej dysertacji należy uznać za trafny. Zgodnie z tematem pracy oraz stanowiskiem Autorki zawartym we *Wprowadzeniu* przedmiotem rozprawy jest próba określenia znaczenia dowodu poszlakowego dla ustaleń faktycznych sądu karnego w postępowaniu pierwszoinstancyjnym. Doktorantka podjęła się zatem trudnego zadania. W dalszej części uwag wprowadzających Autorka wskazała również, że praca ma na celu przybliżenie charakterystyki pojęciowej związanej z procesem poszlakowym, poszerzonej o analizę statusu ontycznego poszlaki, czego efektem ma być przedstawienie przez nią własnych propozycji na definiowanie poszlaki i dowodu poszlakowego.

Zgodnie z wyjściową tezą pracy dowód poszlakowy posiada istotne znaczenie dla ustaleń faktycznych sądu karnego w postępowaniu pierwszoinstancyjnym. Przedstawiwszy takie założenie, Autorka prezentuje następnie spójny i usystematyzowany wywód, którego zwieńczeniem jest zaprezentowanie wyników badań ankietowych oraz aktowych, potwierdzających pierwotne założenia badawcze.

Analogicznie pozytywnie należy ocenić ujęcie przez Doktorantkę problemu poszlakowego charakteru procesu i wystąpienia w sprawie karnej dowodu bezpośredniego. Wreszcie także – pomimo, że trudno zgodzić się z Autorką, aby jej propozycja definiowania poszlaki i dowodu poszlakowego, w szczególności w ich wzajemnej relacji, była sama w sobie nowatorska (o czym w dalszej części recenzji) –

związany z tym zagadnieniem problem badawczy został nakreślony prawidłowo. Co istotne, w ramach dysertacji, Autorka podolała wykazaniu słuszności postawionych przez siebie tez badawczych.

III. Analiza poszczególnych części pracy

Przygotowana rozprawa liczy łącznie 370 stron. Na to składa się 327 stron właściwego tekstu, uzupełnionego spisem treści, wykazem skrótów, bibliografią oraz streszczeniem. Bibliografia liczy 393 pozycje, w tym 21 pozycji obcojęzycznych. W pracy zawarto wykaz aktów prawnych, literatury, schematów, wykresów, orzecznictwa oraz źródeł internetowych. Praca została podzielona na pięć rozdziałów merytorycznych o objętości odpowiednio 58, 54, 52, 56 i 92 stron, siedmiostronicowe wprowadzenie, ośmiostronicowe podsumowanie oraz trzystronicowe streszczenie w języku polskim i angielskim.

W krótkim *Wprowadzeniu* Autorka przedstawia specyfikę pojęcia dowodu poszlakowego, zwracając uwagę na jego swoisty charakter oraz wskazując potrzebę teoretycznego i jakościowego przeanalizowania prezentowanego zagadnienia. Autorka opisuje cele pracy, wskazuje tezy wyjściowe omawianej tematyki oraz zastosowaną metodologię badań wraz z uzasadnieniem jej wyboru. W tej części wstępnej zaprezentowano także systematykę pracy, syntetycznie opisując tematykę każdego rozdziału.

W rozdziale pierwszym Autorka charakteryzuje wybrane koncepcje i poglądy na temat ujęcia dowodu poszlakowego w polskim procesie karnym. Po zwięzłych uwagach wprowadzających, Autorka analizuje kolejno pojęcie dowodu w świetle doktryny prawa karnego procesowego, pojęcie dowodu poszlakowego w polskiej literaturze karnoprosesowej, w literaturze zagranicznej oraz w orzecznictwie Sądu Najwyższego, końcowo przedstawiając przykłady błędnego – zdaniem Autorki – pojmowania dowodu poszlakowego. Autorka informuje również o tym, że przedstawia autorską koncepcję dowodu poszlakowego.

W rozdziale drugim Autorka poddaje analizie status ontyczny poszlaki. W pierwszej kolejności omawia definicję poszlaki w krajowej doktrynie karnoprosesowej, przedstawiając typowe grupy poszlak, problematykę poszlaki odciążającej i obciążającej, inicjatywę dowodową w procesie poszlakowym oraz określając stosunek poszlaki do domniemania faktycznego. W tym rozdziale Autorka prezentuje również problematykę dowodu ścisłego i swobodnego według koncepcji R. Kmiecika.

Rozdział trzeci został poświęcony rozważaniom na temat roli, jaką dowód poszlakowy pełni dla ustaleń faktycznych sądu karnego na etapie poznania sądowego. W tym zakresie Autorka przede wszystkim przedstawia koncepcję poznania sądowego według M. Zielińskiego. Kolejno Doktorantka analizuje elementy struktury przestępstwa w kontekście dowodu poszlakowego, aby końcowo przedstawić trzy warianty udowadniania twierdzeń w oparciu o dowód poszlakowy.

W rozdziale czwartym Autorka omawia proces kształtowania przekonania sędziowskiego w sprawach poszlakowych w oparciu o badania jakościowe. Przed przejściem do prezentacji wyników badań, Autorka opisuje jednak, co rozumie się w doktrynie karnoprosesowej oraz orzecznictwie poprzez pojęcie przekonania sędziowskiego. Przedstawiona zostaje tam również szczególna rola zasady swobodnej oceny dowodów oraz reguły *in dubio pro reo* w budowie dowodu poszlakowego.

Rozdział piąty poświęcony został badaniom wybranych spraw poszlakowych w ramach studium przypadku, poprzedzonych analizą aktową każdego z procesów.

W ramach *Podsumowania* zebrano wiodące tezy badawcze stanowiące przedmiot recenzowanej rozprawy, a także zaprezentowano wnioski końcowe, w kolejności odpowiadającej systematyce pracy.

Struktura recenzowanej rozprawy doktorskiej jest logiczna i spójna. Całość pracy czyta się płynnie i z przyjemnością. Nie może być wątpliwości co do tego, że układ pracy został przez Autorkę dobrze przemyślany. Doktorantka prowadzi czytelnika od pojęć ogólnych do szczegółowych i od kwestii podstawowych ku bardziej złożonym. Autorka prawidłowo wskazuje, co chce zbadać i dlaczego,

a następnie dokonuje analizy tematu, odpowiadając końcowo na każde z przedstawionych wcześniej założeń badawczych.

IV. Ocena warsztatu naukowego i merytorycznej treści wywodu

Autorka przedstawia kompleksowe ujęcie opisywanej problematyki. Swobodnie porusza się po kwestiach niezwykle złożonych, precyzyjnie wskazując, co opisuje, dlaczego i jakie będą dalsze etapy prowadzonego wywodu. Odnosząc się w sposób szeroki, ale jednocześnie przejrzysty, do wypracowanych już w doktrynie i orzecznictwie kwestii pozostających w obszarze omawianej tematyki, Doktorantka odważnie stawia również szereg własnych tez. Wykazuje ponadto najczęstsze błędy w zakresie rozumienia pojęć „poszlaka”, „dowód poszlakowy” oraz „proces poszlakowy”, które pojawiają się w wypowiedziach przedstawicieli doktryny oraz w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych.

Krytycznie należy odnieść się do twierdzeń Doktorantki na temat prezentowania przez nią autorskiej koncepcji budowy dowodu poszlakowego (*vide* str. 71-72 dysertacji; stwierdzenie to jest następnie powtarzane w dalszej części pracy, z podkreśleniem waloru autorskiego wymiaru prezentowanego stanowiska). Po podtytule „7. Autorska koncepcja na konstrukcję dowodu poszlakowego” Autorka wskazuje, że: *„Jedną z kluczowych tez, zawartych w przedmiotowej pracy, która wyznacza kierunek prowadzonej analizy stanowi, że poszlakę należy pojmować jako fakt uznany za udowodniony na podstawie dowodów uznanych przez sąd za wiarygodne i mające znaczenie dla ich ustalenia, natomiast dowód poszlakowy jako zbiór wskazanych wyżej poszlak (...) punkt wyjścia w budowaniu dowodu konstrukcji dowodu poszlakowego stanowi fakt, rozumiany jako pewne zdarzenie lub stan rzeczy. W tym miejscu należy poczynić zastrzeżenie, że nie każdy fakt może być uznany za poszlakę [wyróż. D.B.-H.]. Aby tak się stało, fakt w procesie dowodzenia podlega udowodnieniu na podstawie dowodu (rozumianego jako środek dowodowy), uznanego przez sąd za wiarygodny i mający znaczenie dla jego ustalenia. Dopiero po udowodnieniu faktu, można przypisać mu miano poszlaki, która*

składa się następnie na dowód poszlakowy, stanowiący podstawę rozstrzygnięcia sprawy” (str. 71-72 pracy).

Problem polega bowiem na tym, że trudno dostrzec, na czym miałyby polegać autorski charakter takiej koncepcji. Kluczowy dla tej konstrukcji opis relacji poszlaki i dowodu poszlakowego, sprowadzający się do konstatacji, że dowód poszlakowy tworzony jest na podstawie ustalonych uprzednio poszlak, nie jest tezą nowatorską i nieznaną w doktrynie. Przykładowo, sięgając po najnowsze z opracowań monograficznych, można wskazać, że A. Komar-Nalepa odnośnie do stosunku poszlaki do środka dowodowego oraz pojedynczej poszlaki do dowodu poszlakowego, podnosi w swojej książce z 2021 roku, co następuje: „(...) pojęcia poszlaki oraz środka dowodowego nie są tożsame, a zależność pomiędzy nimi polega na tym, że poszlaka, jako fakt wchodzący w zakres postępowania dowodowego, wykazywana jest właśnie za pomocą środków dowodowych” (A. Komar-Nalepa, *Dowód poszlakowy - zakres i metody budowy na przykładzie spraw o zabójstwo*, Warszawa 2021, str. 13); *Prawidłowa konstrukcja dowodu poszlakowego wymaga prawidłowego ustalenia przesłanek dowodzenia, tj. udowodnienia w sposób niewątpliwy poszczególnych poszlak, a następnie wykazania związku przyczynowego pomiędzy nimi a faktem głównym*” (A. Komar-Nalepa, op. cit., str. 21); „(...) aby przejść do budowy dowodu poszlakowego, w pierwszej kolejności muszą zostać ustalone i udowodnione w sposób niewątpliwy, składające się na niego poszlaki (A. Komar-Nalepa, op. cit., str. 113). Formułując przedstawione powyżej twierdzenia, A. Komar-Nalepa powołuje się przy tym na koncepcje, które pojawiały się już wcześniej w doktrynie procesu karnego, w tym w szczególności wskazuje na poglądy Z. Papierkowskiego, J. Nelkena czy też S. Waltosia.

Zidentyfikowanie autorskiego charakteru poglądu Doktorantki co do tego zagadnienia utrudnia także brak odniesienia się przez nią w analizowanej części rozważań do wskazanych stanowisk zaprezentowanych w monografii A. Komar-Nalepy. Nadto zauważyć należy, że pomimo zbieżności poglądów prezentowanych przez Autorkę z poglądami A. Komar-Nalepy w zakresie szczególnej roli zasady swobodnej oceny dowodów oraz reguły *in dubio pro reo* w procesie poszlakowym, również i w tej płaszczyźnie brak odniesienia się w recenzowanej pracy do tez zawartych w książce tej ostatniej. Jest to przy tym o tyle dostrzegalne, że A. Komar-

Nalepa w odrębnym rozdziale dotyczącym budowy dowodu poszlakowego podkreślała m.in. dwuetapowość jego budowy, a tym samym podwójną rolę zasady swobodnej oceny dowodów w tym procesie (A. Komar-Nalepa, op. cit., str. 113 i n.). Autorka szeroko cytuje za to A. Komar-Nalepę w odniesieniu do innych kwestii poruszanych w recenzowanej pracy (jak np. w zakresie propozycji zastąpienia pojęcia „zamknięty łańcuch poszlak” pojęciem „zwarta sieć poszlak” czy też w odniesieniu do wagi świadomości sądu, że orzeka w sprawie o charakterze poszlakowym).

Gdyby Autorka rozważała publikację recenzowanej dysertacji, jako pożądane jawi się wyeliminowanie opisanych powyżej niejasności. Odnośnie do twierdzeń Doktorantki co do autorskiej koncepcji budowy dowodu poszlakowego należałoby dokonać albo korekty takiego stanowiska, albo precyzyjnego wyjaśnienia, czym koncepcja Doktorantki różni się od tej już przedstawionej w doktrynie. Nie ulega natomiast wątpliwości, że sama koncepcja została przedstawiona w sposób logicznie poprawny i klarowny.

Wyraźnym i niepodważalnym atutem recenzowanej pracy jest prezentacja wyników przeprowadzonych przez Doktorantkę autorskich badań jakościowych, bazujących na przeprowadzonych wywiadach z sędziami orzekającymi w sprawach karnych. Nie sposób także na tym gruncie nie docenić istotnego, dodatkowego wysiłku badawczego, z jakim musiała zmierzyć się Doktorantka. Badania te są tym cenniejsze, że wobec trafnie sformułowanej listy pytań i zagadnień opisowych w ankiecie skierowanej do sędziów orzekających w sprawach karnych, Autorce udało się pozyskać materiał pozwalający na zebranie zaleceń dotyczących metodyki pracy sędziego w sprawach poszlakowych, istotnie wzbogacając dotychczasowy dorobek naukowy dotyczący tej tematyki. Trudno nie zgodzić się na tym tle z ogólną oceną przedstawioną przez Doktorantkę, że brak wypracowania w doktrynie i orzecznictwie spójnych definicji poszlaki, dowodu poszlakowego oraz procesu poszlakowego, niesie za sobą ryzyko błędów o konsekwencjach praktycznych.

Odrębną wartością dodaną pracy, związaną z poczynieniem szeregu trudów badawczych o charakterze zarówno technicznym, jak i intelektualnym, jest również

bez wątpienia analiza wybranych spraw poszlakowych w ramach studium przypadku. W szczególności, że Autorce udało się sięgnąć w tym zakresie po akta głośnych w ostatnich latach spraw poszlakowych.

V. Metodologia badawcza

Deklarowaną we *Wprowadzeniu* metodologią badań jest metoda dogmatyczno-prawna, uzupełniona elementami badań empirycznych, w tym z wykorzystaniem metody wywiadu indywidualnego. Zaprezentowane badania jakościowe obejmują analizę aktową trzech spraw poszlakowych w ramach przeprowadzonego studium przypadku oraz piętnaście wywiadów indywidualnych z sędziami orzekającymi w sprawach karnych w I i II instancji, dotyczących kształtowania się przekonania sędziowskiego w praktyce orzeczniczej. Ponadto zasygnalizowana została metoda prawno-porównawcza, skupiająca się na analizie pojęciowej właściwej z punktu widzenia prezentowanej tematyki.

W powyższym zakresie należy stwierdzić, że Autorka dokonała prawidłowego wyboru metodologii badań, właściwie opisując jej poszczególne aspekty.

VI. Baza źródłowa

Na bazę bibliograficzną rozprawy składa się literatura przedmiotu, akty prawne, orzecznictwo oraz źródła internetowe. Jak już wskazywano, w przypadku literatury jest to trzysta dziesięć pozycji – monografii, prac zbiorowych, komentarzy, glos oraz artykułów naukowych, w tym dwadzieścia jeden pozycji obcojęzycznych. Wykaz przywołanych aktów prawnych obejmuje siedem pozycji. W spisie orzecznictwa wyróżniono sześćdziesiąt dwie pozycje, wśród których znalazły się orzeczenia Sądu Najwyższego oraz orzeczenia sądów powszechnych. Nadto bibliografię uzupełniono dziesięcioma pozycjami ze źródeł internetowych.

Samą budowa bibliografii jest poprawna, a dobór źródeł wykorzystanych w pracy szeroki i zróżnicowany. Należy jednak odnotować, że nie wszystkie pozycje wymienione w bibliografii stanowią przedmiot odesłań w treści pracy. Tak np. w odniesieniu do wyszczególnionych w bibliografii prac T. Tomaszewskiego [T. Tomaszewski, *Procesowe funkcje alibi (alibi a poszlaka)*, PiP 1992, nr 5; T. Tomaszewski *Alibi, Problemy Kryminalistyczne*, Warszawa 1993 oraz wspólna ze Zb. Czeczotem: Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Podstawy kryminalistyki ogólnej*, Warszawa 1989] nie udało się recenzentowi odnaleźć odwołań w samej dysertacji.

VII. Ocena formalnej strony pracy

Od strony formalnej praca nie budzi większych zastrzeżeń. Autorka posługuje się precyzyjnym językiem prawniczym, celnie formułuje tezy badawcze, a następnie prowadzi logiczny wywód zwieńczony przejrzysto sformułowanymi wnioskami. Doktorantka prawidłowo stosuje odsyłacze, a cytaty są odpowiednio wyeksponowane. W liczącej ponad 300 stron pracy natknąć się można na pomniejsze błędy dotyczące przywołań, interpunkcji oraz kwestii typowo słownych.

Wśród skonkretyzowanych uwag przynależnych ocenie strony formalnej pracy na poziomie szczegółowym można zasygnalizować, że:

- na stronie 35 rozprawy, powołując się na koncepcję prezentowaną przez J. Nelkena, Autorka prawdopodobnie poczyniła oczywistą omyłkę pisarską, wpływającą jednak na sens twierdzenia; według J. Nelkena uzyskanie dowodu poszlakowego następuje bowiem wówczas, gdy zebrane w sprawie poszlaki eliminują sytuację, w której możliwa byłaby jakakolwiek inna interpretacja zdarzenia; Autorka błędnie użyła zatem słowa „niemożliwa” zamiast „możliwa”;

- na stronach 67 i 68 pracy, przedstawiając pojęcia definicyjne jako cytaty, na co bez wątplenia wskazuje ujęcie ich w cudzysłowie, Doktorantka nie podała żadnego źródła cytowania;

- na stronie 330 pracy ostatni akapit rozpoczyna urwane zdanie, które, jak można przypuszczać, miało stanowić część składową zdania złożonego z wcześniejszego akapitu.

VIII. Wnioski końcowe

Konkludując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że zaprezentowane uwagi krytyczne nie wpływają na ogólną – pozytywną – ocenę pracy. Autorka podjęła się tematu doniosłego i trudnego już w samej warstwie rozważań dogmatycznych. Zadaniu temu Autorka sprostała, do tego wzbogacając swoją rozprawę o elementy wartościowych i interesujących badań empirycznych.

Recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789 ze zm.), tj. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dziedzinie postępowania karnego, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W świetle powyższego wnoszę o dopuszczenie recenzowanej pracy do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Wskazać należy przy tym, że niniejsza recenzja została co prawda sporządzona po wejściu w życie ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 742 ze zm.), lecz przewód doktorski mgr Dominiki Bonieckiej-Hakobyan został wszczęty przed dniem 30 kwietnia 2019 r. Wobec tego treść recenzji została sporządzona z uwzględnieniem art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 ze zm.).



dr hab. Szymon Połuelec, prof. ucz.

Kierownik Katedry Międzynarodowego Postępowania Karnego

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warszawski